

ALİ REŞAD'IN TARİH-İ KADİMİNDE İBRANİLER

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Usta*

ÖZET

Ali Reşad'ın Tarih-i Kadim adlı eserinin sadeleştirmesini yaptığımız bu bölümün ana konusu; Kitab-ı Mukaddes'e göre kısa Yahudi Tarihi'dir. Bu bölümde İbranilerin Hz. İbrahim'le birlikte Filistin'e gelişleri, Hz. Yusuf zamanında Mısır'a giderek orada uzun süre kalışları, Hz. Musa önderliğinde Mısır'dan çıkışları, Hz. Musa'nın vefatından sonra başa geçen Yeşu zamanında Filistin'de yaşayan bazı kavimlerle yaptıkları savaşlarda sağladıkları başarılar anlatılmaktadır. Ayrıca Filistin'de on iki boy halinde yaşadıkları, Hakimler Devri, Krallar Devri, Hz. Süleyman'ın vefatından sonra krallığın İsrail ve Yahuda adları ile ikiye bölünüşü, Babil esareti, sürgün sırasında ve sürgünden sonra Yahudi peygamberlerinin faaliyetleri, ibadet ve mabetleri gibi konular ele alınmaktadır.

Anahtar kelimeler: Din, Dinler Tarihi, Yahudiler, Yahudi Tarihi

1. GİRİŞ

A. ALİ REŞAD'IN HAYATI VE ESERLERİ

“Tarihi Kadim” isimli eserinin “İbraniler” kısmı üzerinde çalıştığımız Ali Reşad, 1877 yılında Lofça'da doğmuş, 1929'da İstanbul'da vefat etmiştir.

O, İstanbul İdadisi (İlisesi) ve Mülkiye Mektebi (Siyasal Bilgiler) mezunudur. İstanbul liselerinde tarih dersleri vermiş, Darulmuallimiyn'de (İstanbul Erkek Öğretmen Okulu) müdürlük yapmıştır. Maarif müsteşarlığı ve Tercüme Meclisi üyeliği görevlerinde de bulunmuş olan Ali Reşad, Darulfünun Edebiyat Fakültesi'nde 'Yakın Çağ' ve 'Siyasi Tarih' dersleri de okutmuştur ve İkdam, Sabah, Saadet ve Tasvir gazetelerinde çeşitli makaleler yayınlamıştır.

Başlıca eserleri şunlardır:

1. *Dreyfus Meselesi ve Esbab-ı Hafiyesi* (Babanzade İsmail Hakkı ile birlikte) 1897.
2. *Asr-ı Hazır Tarihi*, 1909
3. *Avrupa ile Münasebat-ı Hariciyemiz Nokta-i Nazarından Tarihi Osmani*, 1911.
4. *Mufassal Musavver Fransa İhtilali Kebir Tarihi* (iki cilt) 1913.
5. *Türkiye ve Tanzimat* (Engelhardt'dan çeviri) 1913, 1928.¹

* OMÜ. İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

B. TARİH-İ KADİM

Ali Reşad'ın ayrıca liselerde ders kitabı olarak okutulmak üzere hazırladığı tarih kitapları da bulunmaktadır.²

Üzerinde inceleme yaptığımız “İbraniler” konusunun da içerisinde bulunduğu *Tarih-i Kadim* isimli iki ciltlik eser de liselerin 10 ve 11. sınıfları için hazırlanmış ve 1331 (1913) yılında yayımlanmıştır.

“Tarih-i Kadim”in 1. Cildinde Mısırlılar, Keldaniler, Asurlular, İbraniler, Fenikeliler, İranlılar, İslamiyetten önce Türkler ve Yunanlılar; 2. cildinde ise Romalılar, Bizanslılar, Slavlar, Türkler ve Moğollar hakkında bilgiler bulunmaktadır.

Osmanlıca yazılmış olan bu eserlerin 1. cildi 600, 2. cildi 509 sayfadır.

Bu çalışmada Dinler Tarihi açısından önemli gördüğümüz *Tarih-i Kadim* isimli eserin 1. cildinin 177-232 sayfaları arasında yer alan “İbraniler” kısmını Osmanlıca’dan günümüz Türkçe’sine bazı notlar ve açıklamalarla aktarmaya çalıştık.

Sadeleştirmesini yaptığımız bölümün ana konusu Kitab-ı Mukaddes’e göre kısa Yahudi Tarihi’dir. Özetle, bu kısımda İbranilerin Hz. İbrahim’le birlikte Filistin’e gelişleri, Hz. Yusuf zamanında Mısır’a giderek orada uzun süre kaldıkları, Hz. Musa önderliğinde Mısır’dan çıkarak yaklaşık kırk yıl kadar çölde dolaştıkları, Hz. Musa’nın vefatından sonra başa geçen Yeşu zamanında Filistin’de yaşayan bazı kavimlerle savaşlar yaparak başarı sağladıkları ve Filistin’in bazı bölgelerinde yerleştikleri, orada on iki boy halinde yaşadıkları, Hakimler Devri, Krallar Devri, Hz. Süleyman’ın vefatından sonra krallığın İsrail ve Yahuda adları ile ikiye bölünüşü, Babil esareti, sürgün sırasında ve sürgünden sonra Yahudi peygamberlerinin İsrailoğullarını ayakta tutabilmek için gösterdikleri çabaları, ibadet ve mabetleri gibi konular ele alınmaktadır.

Ders kitabı niteliğinde yazıldığı için eserde yararlanılan kaynaklarla ilgili bilgi verilmemektedir. Ancak metin incelendiğinde temel kaynak olarak Eski Ahit’in kullanıldığı görülmektedir.

Yaptığımız çalışmada önce bu bilgilerin yerlerini Kitab-ı Mukaddes’ten bularak dipnotta gösterdik. Sonra da açıklanmasına gerek duyduğumuz deyimleri yine dipnotta açıkladık.

Eserde geçen yer ve şahıs isimlerini çoğunlukla, Kitabı-Mukaddes’in Türçe tercümesinde yer aldığı şekliyle vermeyi uygun gördük.³

Metinde geçen başlıkları da sadeleştirerek ve aslına uygun olarak koymağa çalıştık.

¹ Bkz. **Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi**, İstanbul, 1986, c.1, s.385; İhsan Işık, **Yazarlar Sözlüğü**, İstanbul, 1999, s.34.

² Bkz. Ali Reşad, **Tarih-i Kadim**, İstanbul, 1331, s.2.

³ **Kitab-ı Mukaddes**, (Eski ve Yeni Ahit), İstanbul, 1958

2. TARİH-İ KADİMDE İBRANİLER

A. FİLİSTİN

Anadolu ile Mısır arasında kuzeyden güneye doğru düz bir çizgi doğrultusunda uzanan sahilin hemen arkasında Fırat'ın batısındaki kum çölüne kadar uzanan dağlık bir bölge vardır. Bu bölgenin Lübnan ve Anti Lübnan adında yüksek iki dağ silsilesi arasında yer alan kuzey kısmı Suriye'dir. Dağların daha alçak olduğu güney tarafı ise Filistin'dir.

Deniz tarafından gelindiği zaman, bir hayli dar bir oviden geçildikten sonra oldukça engebeli yollardan dağlık araziye çıkılır. Burası taşlık bir bölgedir. Ötede beride yuvarlak zirveli tepeler görülür. Tepelerin sarp yamaçlarında az sayıda bodur ağaçlardan başka bitki bulunmaz. Bu tepeleri teşkil eden tebeşirli kayalar arasında doğal mağaralar vardır. Bölge halkı ölümlerini buralarda defnederler. Köy ve şehirler tepelerin üzerinde kuruludur. Evler penceresizdir. Tavanları da düzdür. Bu evler dışarıdan bakıldığında beyaz taştan yapılmış kübik bir görünüm arzeder.

Ülkenin her tarafında çakıl taşlarıyla dolu, dar sel yatakları bulunur. Büyük yağmurlardan sonra oluşan seller gürültüyle buralardan akarak kaya parçalarını sürükler götürür. Diğer zamanlarda sel yataklarında, ancak çakıl taşları altında çok az su bulunur.

Doğu tarafındaki dağlar birdenbire adeta bir duvar şeklinde sona erer. Alt tarafta Ürdün (Şeria) Vadisi ile Lut Denizi'nin bulunduğu arazinin alçaklığı sebebiyle dağlardan inen seller, şelaleler oluşturarak vadiye kadar inerler. Bunların en büyüğü Kudüs dağının eteğinden geçen Kidron Şelalesidir.

Kuzeydeki bölgeye Celile (Galile) denilir. Burada dağlar yüksek, kaynaklar daha bol, otlaklar daha iyidir.

Filistin'de sadece iki mevsim vardır: Kış ve yaz. Ekim ayı sonlarına doğru yağmur mevsimi başlar; sel yatakları su ile dolar. O zaman soğuk oldukça şiddetlidir. Çoğu kez geceleri dağlar üzerinde sular donar. Fakat nadiren kar yağar. Mart sonlarına doğru yağmurlar kesilir; bazen aylarca bir damla bile yağmur yağmaz. Birkaç gün içinde toprak, ot ve çiçeklerle süslenir, hatta arazisi kumdan ibaret olan yerlerde bile rengarenk bitkiler yetişir.

Mayıs sonuna doğru çöl tarafından esen sert ve sıcak doğu rüzgarı her şeyi yakar. O zaman bölge kül renginde görülür. Artık ottan, çiçekten eser kalmamıştır. Küçük ağaçlar tozla örtülüdür. Gündüz şiddetli bir sıcaklık hüküm sürer, gece ise çiğ düşer. Her sabah bu çiğ buharlaşarak yoğun bir sis meydana getirir.

Bugün bölge kurak, çıplak ve verimsizdir. Fakat bir zamanlar dağlar çam, sedir, servi, meşe ormanları ile kaplı idi. Bundan dolayı da iklim daha rutubetliydi. Sarnıçlar, kuyular, kanallar gerek duyulan suyun elde edilmesini sağlardı. Vadilerde bol miktarda buğday ve arpa üretilirdi. Buralarda elbiselik kumaşın dokunduğu keten dahi yetiştirilirdi. Tepelerin yamaçlarında; bağların, zeytinliklerin, incir, badem, nar ve fındık ağaçlarının yetiştirildiği taştan örülmüş

küçük duvarların oluşturduğu bir takım setler bulunurdu. Bu ağaçlar çok az suya ihtiyaç duyduğu için bol miktarda yetişirdi. Halkın en büyük eğlencesi her gün işini bitirince asma çardaklarının ve incir ağaçlarının altında oturup dinlenmekti. Bahçelerde; leylak, nergiz, haşhaş gibi çiçekler bulunurdu.

En taşlık ve ve çöle yakın yerlerde keçi ve koyun sürüleri güdülür meralarda ise öküz yetiştirilirdi. Eşek bu memlekette yük taşıyıcının yerini almıştı. Dikenli bitkileri yiyen eşeklere Filistin'in her tarafında çokça rastlanırdı.

Bu bölgenin doğu tarafında arazi o kadar alçaktır ki bu taraftan bakıldığı zaman Filistin kayalardan meydana gelmiş yüksek bir duvar gibi görünür.

Düşük seviyeli arazi kuzeye doğru uzanır. Orada dağlardan çıkan güçlü kaynaklar birleşerek Şeria nehri de denilen Ürdün nehrini oluştururlar. Ürdün nehri Akdeniz seviyesinden daha düşük seviyede bulunan bu vadiye iner. Genezareth (Taberiye) gölünden geçtikten sonra suları hiçbir hayvan ve bitkinin yaşayamayacağı derecede tuzlu olan Lut Denizi'ne dökülür.

B. İSRAİLOĞULLARI BOYLARI

Filistin'de Kenaniler diye bilinen Sami ırktan bir kavim yaşamakta idi. Ham'ın çocuklarından Kenan'a mensup olduğu rivayet edilen Kenaniler⁴ çok eskiden Basra Körfezi sahillerinde oturuyorlarken daha sonraları Suriye'ye göç etmişlerdi. Filistin'de tarımla geçinirdi. Bunların buğday tarlaları, bağları, incir bahçeleri vardı. Etrafı surla çevrili şehirlerde otururlar, tunçtan yapılmış silahlarla savaşır, savaş arabası da kullanırlardı. Tapındıkları tanrıları put ya da taş şeklinde tasavvur ederlerdi.

Tarihin tam olarak belirleyemediği bir dönemde Mısır'da ondokuzuncu sülale devrinden sonra ve Asur krallığının kurulmasından önce, doğudan gelen bir topluluk Filistin'i istila etti. Bunlar, Ürdün'ün öte tarafından geldikleri için Kenaniler kendilerine "karşı taraf adamları" anlamına gelen (İbriler, İbraniler Hebrew) adını verdiler. Bu topluluk ise kendilerini "İsrail Oğulları" adıyla anarlardı.⁵

Musevi kutsal kitaplarına göre İsrailoğullarının tümü vaktiyle Kalde yöresinde çölde yaşayan bir ailenin çocuklarıydı. Asırlarca önce en büyük dedeleri Hz.İbrahim'in Filistin'e gelip yerleştiği, adı geçen torunlarının

⁴ Tekvin:10/6

⁵ Tevrat'a göre İbraniler, Hz. İbrahim ile birlikte güney Filistin'e gelerek yerleşmiş olan toplumdur. Bu toplum yine Tevrat'ta belirtildiği şekliyle Hz. Yakub'tan itibaren İsrailoğulları diye anılmaya başlamıştır. İsrail, Hz. Yakub'un lakabıdır. O'na bu unvan, bizzat Tanrı Yehova tarafından verilmiştir.

Hız. Yakub'a verilen İsrail lakabından hareketle, Yakub'un oniki oğlunun soyundan türeyen halka da İsrailoğulları denilmiştir.

Bu iki deyim, tarihte hep kullanılagelmiş ve aynı toplum anlaşılmalıdır. Bkz. Tekvin: 13/12, 32/22-32, Ekrem Sarıkçıoğlu, **Başlangıcından Günümüze Dinler Tarihi**, 3. Baskı, Isparta, 2000, s.224., Şinasi Gündüz, **Din ve İnanç Sözlüğü**, Ankara, 1998, s.182., 198-199, Ahmet Çelebi, **Mukayeseli Dinler Açısından Yahudilik**, çev.Ahmet M. Büyükcınar-Ömer F. Harman, İstanbul, 1978, ss.26-28.

Mısır'a göçtükleri, orada çoğalıp bir kavim teşkil ettikleri, sonra Mısırlıların zulüm ve baskısından kurtulmak için Hz. Musa'nın kendilerini alıp Mısır'dan çıkardığı, "Arz-ı Mev'ud" adını verdikleri Filistin'e gitmek üzere çölden geçip Ürdün Nehri'ne kadar geldikleri-Musevi kaynaklarında- rivayet edilir.⁶ İsrailoğulları o zamanlarda bedevi hayatı yaşıyorlardı. Çadırlarda otururlar, koyun keçi ve deve sürülerinin ürünleri ile geçinirlerdi. Bugünkü Arabistan bedevilerine benziyorlardı.

İsrailoğulları tek bir boydan ibaret değildi. Her birinin ayrı reisi olan ve yalnız başlarına savaştan bir takım boylara ayrılmıştı. Bu boylardan en kalabalık olan ikisinin yani Manasse ile Efraim'in Hz. Yusuf'un; diğerlerinin ise Hz. Yakub'un öteki on bir oğlunun torunları oldukları rivayet olunmuştur.⁷

Başlangıçta İsrail oğullarının bütün boyları Ürdün Nehri'nin doğusunda Gilead mevkiinde ikamet ettiler. Burası şeria vadisinden 800 metre yüksek bir yayla olup büyük otlaklar ihtiva ediyordu.

Ruben ve Gad boyları burada kaldılar. Diğerleri Ürdün Nehri'nden geçerek Kenanilerle savaşa başladılar. Rastladıkları Kenanileri ya yavaş yavaş imha ettiler, ya da egemenlikleri altına aldılar; sonra onların yerini alarak hayat tarzlarını değiştirdiler. Bundan sonra İsrailoğulları bedeviliği bıraktılar, toprağı sürüp ekmeye, ağaç yetiştirmeye ve evler inşa etmeye başladılar.

Her bir boy Arz-ı Mev'ud'un bir kısmını işgal etti. Merkezde bulunan Efraim ve Manasse boyları Ürdün Nehri'ne hakim dağlarda yerleştiler. Güneyde Benyamin boyu oldukça verimli olan Eriha vadisine hakim tepeleri, batıda Yahuda boyu ise Lut Deniz'ine (Ölü Deniz'e) eğilip bel veren dağları işgal ettiler. Şimeon ve Levi boyları daha güneyde Şekem bölgesinde yerleşmeye çalıştılar. Fakat yerli halkla meydana gelen savaşlarda yok oldular. Bu iki boydan kurtulan aileler diğer boylara katıldılar.

Yizrael adındaki geniş ovanın kuzeyinde ötekileri kadar kuvvetli olmayan İssakar, Aşer, Zebulun, Naftali boyları Fenike ile Taberiye gölü arasındaki ormanlık ve meralık araziye yerleştiler.

Dan boyu uzun zaman uygun bir arazi aradı. Nihayet zabtedilmesi mümkün bir yer aramaya gönderilen beş genç, Sayda'dan gelen Fenikelilerin kurdukları Leşem şehrine ulaştılar. Bu şehir halkı oldukça barışseverdi. Ülke içinde düşmanları bulunmadığından rahat yaşıyorlardı. Dan boyunun casusları dönerek "Haydi bunlara hücum edelim. Çünkü memleketlerini gördük; gayet iyidir. Oraya girdiğinizde savunma araçlarından yoksun bir halk bulacaksınız. Ülke geniştir. Cenab-ı Hak burasını size bahşetti" derler. Altıyüz kişi silahlanarak harekete geçer ve birdenbire Leşem halkına saldırırlar. Halkı öldürür, şehri yakarlar. Leşem hiçbir yerden yardım alamaz. Çünkü Sayda'dan uzak olması nedeniyle Fenikeliler yardıma imkan bulamazlar. Halkın komşu topluluklarla münasebetleri de olmadığından hiç kimse Leşem'in zaptedilip

⁶ Bkz. Tekvin: 12/1-10; 13/12; 46/1-28; Çıkış: 14/1-31; Yeşu: 1, 2, ve 3. Baplar.

⁷ Bkz. Yeşu: 16, 17, 12, 13, 18 ve 19. Baplar.

yakılıp yıkılmasına önem vermez. Dan boyu şehri yeniden inşa eder ve bundan sonra buraya Dan adını verirler.⁸

İsrail oğulları yan yana yaşadıkları Filistin'in eski sakinlerinin dinlerini kabul ederler. Bunlar dağlarda bulunan büyük bir kaya parçasına veya bir taş sütuna tapınırlardı. Kutsal saydıkları bazı ağaçlara, aya, yıldızlara bile ibadet ederlerdi. Tunçtan bir boğa veya yılan gibi putlar yaparlar ve bunlara secde ederek taparlardı. Bazı yerlerde tanrının ikametgahı gözüyle baktıkları kaya parçalarını tam bir itina ile korurlar ve bunlara Beth El (Beytullah-Allah'ın evi) derlerdi. Bu din Musevi şeriatine tersti. Bununla birlikte İsrailoğullarından bazıları Cenab-ı Hakka ibadet ederler, put yapmazlar ve Cenab-ı Hak adına Filistin'deki putperest topluluklarla savaşmaktan geri durmazlardı.

C. HAKİMLER

Tevrat'a göre o zamanlar İsrailoğulları arasında kral yoktu; herkes istediğini yapıyor, her boy kendi kendini idare ediyor ve düşmanlara karşı elinden geldiği kadar savunma yapıyordu. Filistin'de İsrailoğullarının zabtettiği yerlerle civar beldelerde bir çok savaşçı kavim vardı: Doğuda Moablılar ve Ammonlular, güneyde Amalika, Kenanlılar, Amoriler Edomlular ve Medyenliler. Bu kavimlerin adları Tevrat'ta zikredildiği için meşhurdur. Bunlarla İsrailoğulları arasında sürekli savaşlar meydana gelmiş ve bu savaşların detayları Tevrat'ta anılmıştır.

Ara sıra düşmanları güçlenerek İsrailoğulları için daha tehlikeli bir durum aldıklarında İsrailoğullarından bazı boylar ortak düşmana karşı kendilerini savunmak üzere birleşirler ve Sophet⁹ adını verdikleri bir başkanın komutası altına girerlerdi. Sophet hem komutan hem de hakim idi; İsrailoğullarını savaşa yönlendirirdi. İşte bu savaşçı başkanlara Hükkam-Hakimler denilmiştir.

Hakimlerin en ünlüleri; Manesse boyundan olan ve Medyenlilere galip gelen Gideon, Ammonluları yenen Gileadlı Yeftah, ve Filistileri yenerek hepsinden daha çok ün kazanan Şimşon, (Samson)'dur.

Tevrat bu hakimler hakkında şu açıklamayı yapar: Yeftah bir fahişenin oğluydu. Babasının kendi nikahlı karısından olan oğulları, Yeftah'ı baba evinden kovduklarından Yeftah çöle çekilmiş etrafına bir sürü serseri toplayarak yağma ile geçinmeye başlamıştı. Gilead şehri halkı Ammon oğullarının saldırılarına maruz kaldıkları zaman Yeftah'ı çağırıp kendilerine reis olmasını teklif ederler. Yeftah da bu teklifi kabul ederek düşman üzerine yürür. Savaştan önce Cenab-ı Hak'a adakta bulunarak : "Eğer Ammanoğullarına galip gelerek sağ salim dönersem beni karşılamak için evimin kapısından ilk önce kim çıkarsa onu sana kurban edeyim" der. Savaşta muzaffer olur. Evinin kapısına geldiği zaman tek

⁸ Yeşu: 19/40-48

⁹ Sophet (Şofet veya suffet) hakim anlamına gelmektedir. Hakimler veya şofetimler, zaman zaman meydana çıkan kurtarıcılar, ümitsizlik ve avare kalan kabilelerin sevk ve idaresini ellerine alan kuvvetli şeflerdir. (Bkz. M. Şemsettim Günaltay, **Yakın Şark III, Suriye ve Filistin**, Ankara, 1947, ss.304-305)

çocuğu olan kızının kendisini karşılamak için tef çalıp dans ederek çıktığını görür. Olağanüstü bir üzüntüye kapılarak elbiselerini yırtar ve “Eyvah! Kızım, beni ızdıraba boğdun. Ben seni Cenab-ı Hakka adadım.” der. Kızı şu cevabı verir: Babacığım madem ki beni Cenab-ı Hakka adadın, bana o şekilde davran. Çünkü Cenab-ı Hak düşmanın olan Ammonoğullarından senin intikamını aldı. Yalnız beni iki ay (serbest) bırak. Kız arkadaşlarımla dağlara gidip ağlayayım.” Kız iki ay arkadaşları ile dağlarda gezer; babasının yanına geldiği zaman kurban edilir.¹⁰

Bu olaydan dolayı İsrailoğulları kızlarının senede dört gün Yeftah'ın kızı için ağlamaları gelenek halini aldı.

O zamanlarda Akdeniz sahiline “Filistiler” adıyla bilinen yeni bir topluluk gelerek yerleşti. Deniz yolu ile batı ülkelerinden, belki de adalardan gelen bu adamlar tunçtan zırh giyen, savaş arabaları üzerinde muharebe eden ve mahir okçu olan savaşçılardı. Sahilde müstahkem beş şehirde ikamet ediyorlardı. Bu şehirlerin başlıcası Gaza (Gazze) tanrıları ise insan başlı balık şeklinde hayal ettikleri Dagon ile (Derceto) idi.¹¹

Bunlar, İsrailoğulları ile savaşa girişerek yendiler ve onları kırk yıl kadar yönetimleri altında tuttular. O sıralarda Dan boyundan çıkan Şimşon'un olağanüstü macerası İsrailoğulları arasında çok fazla ün yapmıştı.

Tevrat'ın aktardığına göre Şimşon çok kuvvetli idi. Bir arslanı oğlak gibi (tutup) sıkarak öldürmüştü.¹² Uzun saçları doğduğu günden beri hiç tıraş edilmemişti. Bir gün Yahuda ülkesinde bir mağarada bulunduğu sırada Filistiler halktan kendisinin teslim edilmesini isterler. Yahuda halkı, Şimşon'un öldürülmeyeceğine dair söz aldıktan sonra iplere bağlayıp Filistilere teslim etmeye razı olur. Fakat Filistilerin yanına gelince bağları kolayca koparır, eline bir eşeğin çene kemiğini geçirir ve bu garip silahla bin kadar düşmanı tepeler.¹³

Yine bir gün Gazze'de bir fahişenin yanına gitmişti. Gazzeliler Şimşon'un geldiğini haber alınca bulunduğu yeri kuşatıp şehrin kapısına pusu kurarlar. Şimşon gece yarısı uykudan kalkar, şehrin kapı kanatlarını koparıp omuzuna alır, Hebron'un karşısındaki dağın tepesine çıkar.

¹⁰ Bkz. Hakimler: 11/1-40

¹¹ Yarı balık yarı insan (insan başlı balık) olarak temsil edilen tanrı Dagon'a Batı Samilerde, Mezopotamya, Anadolu ve Filistin'de tazim edilmiştir. Kitab-ı Mukaddes'te Dagon'un Filistilerin Tanrısı olduğu açıkça yazılıdır. (Bkz. Hakimler: 16/23; Sarıkçıoğlu, **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi**, s.61; Gündüz, **Din ve İnanç Sözlüğü**, s.89, W. J. Beecher, “Dago”, James Hastings, ed. **Dictionary of the Bible**, c.1,Edinburgh: T.T. Clark, 1903, s.544.

Metinde yine Filistilerin tanrısı olarak ismi geçen “Derceto” hakkında ise Kitab-ı Mukaddes'te herhangi bir bilgiye rastlayamadık. Ayrıca yapmış olduğumuz araştırmalarda da bu tanrı ile ilgili bir açıklama göremedik.

¹² Hakimler: 14/5-7

¹³ Hakimler 15/9-16

Bundan sonra Şimşon, Delila adında bir kadını sever. Filistilerin beyleri bu kadına başvurarak Şimşon'un harikülade gücünün nereden kaynaklandığını anlayıp kendisine haber vermesini isterler. Delila bir hayli uğraşır. Şimşon'u bıktırır. Sonunda Şimşon şayet saçları tıraş edilirse gücünün tükenerek diğer adamlar gibi olacağını söyler. Delila bu sırrı öğrenince Filistileri çağırıp yanında saklar. Şimşon'u dizlerinde uyuttuktan sonra saçlarını tıraş ettirir. Sonrasında "Ey Şimşon! Filistiler sana baskın yaptı" diye bağırır. Şimşon uyanır, önceden olduğu gibi silkinip çıkmak ister. Fakat gücü yok olmuştur. Filistiler kendisini yakalayıp gözlerini çıkarırlar. Gazze'ye götürüp zincire vurarak hapishanede değirmen çevirtirler.

Bir gün Filistilerin beyleri, ilahları Dagon'un şerefine bir şenlik düzenler. Halkı eğlendirmek için Şimşon'u hapishaneden çıkartıp yanlarına getirtirler. Şimşon binanın çatısını tutan sütunların arasında durur, elinden tutan çocuğa sütunlardan birine yaslanması için yardım etmesini rica eder. Sonra da Cenab-ı Allah'a dua ederek "Ya Rab, beni yalnız bir defa güçlendir. Filistilerden çıkardıkları iki gözümün intikamını alayım" der. Tıraş edilen saç uzamaya başladığından eski gücü yerine gelir. Orta yerdeki sütunlardan ikisini tutup sarsar; bütün bina yıkılır. Şimşon ile Filistiler de enkaz altında kalarak ölürlər.¹⁴

İsrailoğullarını yenen Filistiler bir çok şehre muhafızlarlar yerleştirdiler. Ve İsrailoğulları boylarının çoğunu buyunduruk altına aldılar. Öyle ki İsrailoğullarını kılıç ve mızrak bulundurmaktan alıkoymak için demirci bulundurmalarını dahi yaskladılar. İsrailoğulları çapa, sapan demiri, balta v.b. aletlerini bilemek için Filistilerin şehirlerine inmeye mecbur kaldılar.¹⁵

D. HZ. DAVUD VE SÜLEYMAN

Nihayet İsrailoğulları Filistilere karşı birleşme gereğini duydular; Benyamin boyundan Saul (Talut)'u kral seçtiler.¹⁶ Saul, İsrailoğullarını Filistilerden kurtarmayı başardı. Vefatından sonra İsrailoğulları Saul'un oğlu İşboşet'i kral olarak tanıdılar. Fakat Yahuda boyu Hebron'da toplanarak Hz. Davud'un krallığını ilan ettiler.¹⁷ Hz. Davud, Yahuda ülkesinde bulunan Beyt Lehem halkından olup Saul'ün hizmetinde bulunmuş cesaret ve kahramanlığı ile şöhret yapmıştı. Hz. Davud ile İşboşet arasında uzun bir savaş başladı. Yedi sene sonra İşboşet'in iki hizmetçisi tarafından öldürülmesi üzerine kuzey taraflarda ikamet eden İsrailoğulları da Hz. Davud'un krallığını kabul ettiler.¹⁸

Hz. Davud bütün İsrailoğullarını kendi yönetimi altına topladıktan sonra ülkenin orta kesimlerinde bir şehri başkent yapmak istedi. Henüz Kenanlıların elinde bulunan Yebus şehri Siyon dağı üzerine kurulmuş sağlam korunaklı bir belde idi. Şehrin üç tarafında içinden Kidron ırmağının aktığı üç derin boğaz

¹⁴ Hakimler: 16/1-31.

¹⁵ I. Samuel: 13/19-21

¹⁶ I. Samuel: 13/1

¹⁷ II. Samuel: 2/8-11

¹⁸ II. Samuel: 3/1; 4/1-8. 5/1-5.

bulunmaktaydı. Yebus ise; denizden Ürdün'e ve Suriye'den çöle giden yollar üzerinde tabii bir korunak gibiydi. Hz. Davud şehri kuşatarak ele geçirdi. Sonra da başkent yapıp Kudüs (Yeruşalim) adını verdi. Siyon Dağını kendi korumasına aldı ve orada taştan ve sedir ağacından bir saray yaptırdı. İsrailoğulları da Moryah tepesine yerleşti.

Bununla birlikte savaşlar devam etti. Hz Davud, maiyetinde İsrailoğulları ile Süryani ve Filistilerden 600 savaşçı bulundurdu. Gibborim¹⁹ denilen bu cengaverlerin kahramanlıkları Tevrat'ta anlatılmaktadır. Abişay, yalnız bir günde üçyüz düşman öldürmüş, Benaya, karlı bir günde bir sarnıca inerek orada bulunan bir arslanı parçalamış, bir savaşta elinde yalnız bir sopa olduğu halde mızrakla silahlanmış uzun boylu bir Mısırlının üzerine saldırarak mızrağını elinden almış ve onu kendi mızrağı ile öldürmüş. Şamma bir mercimek tarlasını Filistilere karşı yalnız başına savunmuştu.²⁰

Hz. Davud komşu milletlerin tümüne karşı üstünlük sağladı. Bunlara karşı komutan Yoab'ın komutasında ordular göndererek muzaffer oldu. Batı taraflarında Filistileri kesin bir şekilde geri püskürttü. Bunlar, ellerindeki Gat şehrini yitirdikten sonra isimleri bir daha duyulmadı. Güney taraflarında oturan milletler de yenildiler. Moablılar büyük bir savaştan sonra İsrailoğullarına vergi vermeye başladılar. Edomlular tuz deresinde yenildiler. Hükümdarları savaş meydanında öldürüldü. Bütün savaşçılar İsrailoğulları tarafından katledildi. Bütün ülke işgal edildi ve Kızıldeniz sahilindeki Eziongeber şehrine kadar bütün şehirlere güvenlik kuvvetleri yerleştirildi. Amalıklar tamamen ortadan kaldırıldı.

Hz. Davud'un vefatından sonra yerine oğlu Hz. Süleyman geçti.²¹ Hz. Süleyman savaşmaya gerek duymadı. Kudüs'te barış ve huzur içinde bir hayat sürdürerek Sur'dan getirilen mimarlara sedir ağacından bir saray yaptırdı. Bu sarayın büyük salonu elli iki metre uzunluğunda, yirmi altı metre genişliğinde, on beş metre yüksekliğinde olup sedir ağacından dört sıra sütun üzerine oturtulmuştur.

Hz. Süleyman iki tarafında birer arslan bulunan altınla süslenmiş fildişinden büyük bir taht üzerinde oturarak adaleti uygulardı. Bu tahta altı basamakla çıkılırdı. Basamakların iki tarafında iki sıra arslan bulunurdu.²² İsrailoğulları o zamana kadar böyle şeyleri hiç görmemişti. Hz. Süleyman Mısır firavununun kızı ile evlenmiş, bu eşi için de başka bir saray yaptırmıştır.

Hz. Süleyman'ın sarayında üç yüz odalığı ve yedi yüz hanımı ve çok kalabalık bir maiyeti vardı Bu sarayda her gün otuz sığır, yüz koyun kesilirdi.

¹⁹ Hz. Davut zamanında İbrani ordusu, biri Davud kahramanları denilen ve daimi orduyu oluşturan Gibborimler, diğeri de savaş ve tehlike zamanlarında İbrani boylarının eli silah tutan erkeklerinden oluşan Şaba'lar olmak üzere iki grup askerden meydana gelmekte idi. Bkz. Günaltay, **Yakın Şark III, Suriye ve Filistin**, s.322.

²⁰ Bkz. II. Samuel: 23/11-24

²¹ I. Krallar: 2/12

²² II. Tarihler: 9/17-20

Geyik, ceylan ve kuş gibi hayvanlar ise bu hesabın dışındaydı. Bu masrafın karşılanması için Hz. Süleyman ülkesini on iki bölgeye ayırarak her birini büyük bir yöneticinin emrine verdi. Bu memurlardan her biri nöbetleşe Hz. Süleyman'ın sarayının bir aylık masrafını karşılamakla yükümlüydü. Bundan başka ülke topraklarından geçen kervanlar geçiş vergisi öderlerdi. Hz. Süleyman Mısırlılardan iplik, at, harp arabası gibi şeyler satın alır ve bunları kuzey halklarına satarak ticaretinden kar sağlardı.

Hz. Süleyman'ın maiyetinde idari işleri yürütmek için üç katip, bir evrak depo memuru, bir levazım başkanı, bir saray bakanı, bir vergi mutemedi, bir baş komutan ve bir de bakan bulunurdu. Silah imalathaneleri ve depoları inşa edilmişti.

Hz. Süleyman Kızıl Deniz sahilinde Elot'un yakınında olan Etsyon-Geber Limanı'nda gemiler yaptırdı. Bu gemiler Hint Okyanusu'na açılarak zenginliği ile ünlü Ofir²³ diyarına demir attılar. Üç yıl sonra döndüklerinde Hz. Süleyman'a altın, gümüş, fildişi kıymetli taşlar, güzel kokular ve İsrailoğullarının o zamana kadar görmediği maymun, tavus kuşu gibi Hindistan hayvanları getirdiler.²⁴

Hz. Süleyman, İsrailoğulları krallarının en zengini ve en kuvvetlisi idi. Saltanatı döneminde savaş olmamış, İsrailoğulları güven içinde yaşamış herkes "kendi asması ve kendi incir ağacı altında" rahatça yaşamıştır. Hz. Süleyman'ın darb-ı mesel ve hikmetli sözleri ünlü olup bunlar "Süleyman'ın Meseller," ve "Neşideler Neşidesi" adlı kitaplarda toplanmıştır. Binden fazla (binbeş) ilahi ve üçbin mesel söylemiştir.²⁵ Devrin bütün krallıklarından pek çok kimse Hz. Süleyman'ı görmeye gelirdi.²⁶ Yemen'de Seba Melikesi Belkıs kalabalık bir heyetle altın, kıymetli taşlar ve güzel kokular yüklü develerle Kudüs'e gelmiş ve Hz. Süleyman'a bir çok soru sormuş, Hz. Süleyman da bu soruların tümüne cevap vermiştir. Melike Kudüs'e geldiğinde, "Söylendiğinden daha hikmetli ve daha zenginsin," demiştir.²⁷

Hz. Süleyman'ın en önemli eseri Mescid-i Aksa veya Beyt-i Makdis adıyla bilinen Süleyman Mabedi'dir.²⁸ İsrailoğulları abideler inşa

²³ Ofir ülkesinin neresi olduğu bilinmemektedir. Arabistan'da, Afrika sahilinde, İran'da Hindistan'da, Cava'da hatta Peru'da olduğunu söyleyen müellifler vardır. Hindistan'da olması daha muhtemeldir. Bununla beraber Hz. Süleyman'a ait gemilerin Hindistan'a kadar gitmeyip, bu kıta ile çok eskiden beri ilişkisi bulunan Afrika sahilindeki bazı yerlere gitmiş olması muhtemeldir. Bkz. Ali Reşad, **Tarih-i Umumi**, İstanbul, 1331, s.194.

²⁴ I.Krallar: 9/26-28,10/11

²⁵ I. Krallar: 4/32

²⁶ I. Krallar:4/34

²⁷ I Krallar: 10/1-11, II. Tarihler: 9/1-10

²⁸ Süleyman Mabedi, Kudüs'te Hz. Süleyman tarafından yaptırılan muhteşem mabettir. İsrailoğulları geleneğinde ve yahudilikte bu mabede önemli bir yer verilir.

etmediklerinden Hz. Süleyman mabedinin yapımı için sur kralı Hiram'a müracaat ederek Finikeli mimarlar getirtmiştir. Lübnan dağlarından kalın sedir ağaçları kestirmiş ve Kudüs civarından büyük taşlar çıkartmıştır.²⁹

Önce mabedin yerini hazırlamak gerekiyordu. Hz. Süleyman, mabedin kendi sarayına yakın ve dağın tepesinde yapılmasını istiyordu. Halbuki tepe oldukça dardı. İlk iş olarak burasını genişlettiler. Kuzey tarafında dağ yukarı doğru yükseliyordu. Burada kayalık içinde sekiz metre yüksekliğinde bir yarık açıldı. Diğer taraflarında arazi uçurum halinde aşağıya doğru iniyordu. Buraları büyük kayalarla dolduruldu. İstinad duvarları yapıldı. Bu suretle 450 metre uzunluğunda, 300 metre genişliğinde düz ve muntazam bir set meydana geldi. Üç tarafı uçurum olan bu seddin üzerine mabed yedi senede inşa edildi.

Hz. Süleyman'ın vefatından sonra İsrailoğullarının çoğu, oğlu Rehoboam'ın krallığını tanımaktan kaçındılar. Yeroboam'ı kral ilan ettiler. Bu Yeroboam'ın krallığı İsrailoğulları boylarının on tanesi tarafından tanındı. Böylece İsrailoğulları ikiye bölündü.

Rehoboam'ın elinde Kudüs ile etrafındaki yerler, yani Yahuda arazisi ve Benyamin boyuna ait şehirler kaldı.³⁰

Bundan sonra kuzeyde İsrail, güneyde Yahuda olmak üzere iki krallık kuruldu. İsrail krallığına bağlı kalanlar İsrailoğulları adını korurken, Yahuda krallığına bağlı kalanlar Yahudi adıyla anılır oldular. Bu iki toplum birbirinden nefret ederek zamanlarını sürekli savaşmakla geçirmişlerdir.

M.Ö. 586'da Babililer Kudüs'le birlikte Süleyman Mabedini de yerle bir ettiler. Mabedin tekrar inşası İsrailoğullarının Babil sürgünü döneminin bitimiyle başladı (M.Ö. 520). Süleyman Mabedi'nin temelleri üzerinde yapılan bu ikinci tapınak, sonraki dönemlerde Herod zamanında geliştirildi ve ortaya görkemli bir yapı çıktı. Bu yapı Herod Mabedi olarak da adlandırıldı.

Romalılara karşı başlattıkları ayaklanma girişiminin M.S. 70'te kanlı bir şekilde bastırılması sırasında tapınak yeniden yerle bir edildi. Geriye yalnızca günümüze kadar gelen ayaktaki tek kalıntı olan mabedin batı duvarı kaldı.

Kur'an'da bu mabedi kasteden bir mekan ismi olarak Mescid-i Aksa terimi kullanılır. Sonradan Kudüs'te Süleyman Mabedinin bulunduğu alan üzerine Emevi Halifesi Abdulmelik (685-705) tarafından yaptırılan mescide de Mescidi Aksa denilmiştir. Bu mescid daha sonra Abbasi halifesi el-Mehdi (775-785) ve Fatimi Halifesi ez-Zahir (1021-1036) tarafından geliştirilmiş ve günümüze kadar da gelmiştir.

Süleyman Mabedi (Mescidi Aksa) hem İsrailoğulları hem de müslümanlar için önemi olan bir mescittir. Hz. Muhammed'in İslam'ı tebliğ ettiği dönemlerde müslümanlar bir müddet namazlarında kıble olarak Kudüs yönüne dönmüşlerdir. Bkz. Gündüz, **Din ve İnanç Sözlüğü**, s.257, 347.

²⁹ Bkz. I.Krallar: 5/1-18

³⁰ Bkz. I. Krallar: 12/1-25

E. İSRAİL KRALLIĞI

Bu iki krallığın en büyüğü ve en güçlüsü İsrail krallığı idi. İlk kral Yeroboam ilk iş olarak Şekem'i yani Nablus şehrini başkent yaparak kendini sağlama aldı. Vatandaşlarının Kudüs'e giderek Süleyman Mabedi'nde ibadet etmelerini engellemek için biri kuzeyde yer alan Dan, diğeri ise güneyde yer alan Beyt-El'de iki ibadethane inşa ettirdi. İkisi de birer dağ üzerine yapılmış, her birinde ilah gibi tapınılan altından yapılmış birer buzağı ve kurban kesmek için mezbahlar vardı. Ayinleri uygulamak için ruhani reisler tayin edilmişti. Yeroboam bu ibadethaneleri yaptırdıktan sonra kavmine hitaben, "Artık Kudüs'e gittiğiniz yeter.! Ey İsrail seni Mısır diyarından çıkararak ilahların bunlardır" dedi. Bundan böyle İsrail halkı putlara tapınmaya başladılar.³¹

İsrail krallarından hiç biri yaklaşık yarım asır saltanatını çocuklarına bırakmadı. Şöyle ki Yeroboam ailesi, komutan Baaşa tarafından öldürüldü. Baaşa, kral oldu. Baaşa ailesi de komutan Zimri tarafından ortadan kaldırıldı. Ancak Zimri ailesi de komutan Omiri tarafından öldürüldü.³² Bu şekilde krallığı ele geçiren Omiri bir hanedan krallığı kurabildi. Omiri Şekem'den üç fersah uzakta Efraim diyarında Samiriye şehrini inşa ederek başkent yaptı. Bu kent civardaki dağlarla hiçbir bağlantısı olmayan dolayısıyla da savunması kolay, geniş, verimli, suyu bol bir ovaya hakim olan bir tepenin sırtına kurulmuştu. Çevredeki dağların tümü doruklarına kadar ekilmişti. Burası bütün Filistin'in en güzel yeri idi. Omiri'nin oğlu Ahab, Finike kralının kızı İzebel ile evlendi. Bu kız kendi dinini İsrail ülkesine soktu. Samiriye'de Baal adına bir tapınak ve mezbah inşa edildi. İlahe Aşera (Astarte)'nin³³ putu dikildi. Fakat Ahab'ın vefatından sonra bütün aile bireyleri öldürüldü.

İsrail devleti savaş ve kavgalar içinde kaldığından Şam tarafında oturan Suriyeliler, ülkeye saldırarak halkı ilahları şerefine öldürdüler. Sonra İsrailoğulları daha büyük bir tehlikle karşılaştılar. Devamlı batıya doğru ilerleyen Asur orduları Filistin'e ulaşır her tarafı yağmalamaya başladılar.

Bununla beraber İsrail Krallığı bir süre daha varlığını sürdürdü. Hatta kral ikinci Yeroboam bir ara Yahuda Krallığını hakimiyeti altına aldı. Fakat komşularına direnmekte aceze düşen Yahuda hükümdarı Ahaz, Asur Devleti'nden yardım istedi. Bunun üzerine Asur ordusu geldi. İsrail Krallığı'nın yarısını zaptederek halkını Asur'a götürdü. Ülkenin diğer kısmı Asurlulara vergi vermeye başladı.

³¹ Bkz. I. Krallar: 12/25-33.

³² I. Krallar: 15/28-30, 16/10-12, 16/16-21.

³³ Aşera (Astarte), Fenikeliler ve Kenanilerin yüce verimlilik tanrıçasına verdikleri isim. İki boynuzlu bir kadın şeklinde tasvir edilen bu tanrıça sürülerin artıp çoğalmasıyla ilişkili olarak görülüyordu.

Astarte kültü, Filistin'den Mısır'a götürüldü., ve orada Tanrı Ra veya Ptah'ın kızı olan şifa tanrıçası olarak tapıldı. Kartaca'da ise ona Tanit adı altında tapılmıştır. Bkz. I. Krallar: 16/32-33, Gündüz, **Din ve İnanç Sözlüğü**, s.44.

İsrail kralı Hoşea, Asurlulara direnebilmek için Mısır Firavunu ile anlaşma yapmaya çalıştıysa da Mısır'dan yardım alamadan Asur hükümdarı tarafından tutuklanarak hapse atıldı. Sonra Asur ordusu Samiriye'yi kuşattı. Şehir üç yıl kuşatmaya direndi ise de sonunda zaptedilerek yağmalandı. Yirmi bin kişi kadar olan ahalisi Asur'a götürüldü (M.Ö.722). Bu halkın yerine Asur Hükümdarı Keldanilerle Süryanileri Samiriye'ye yerleştirdi. Bu yeni Samiriyeliler İsrailoğullarının dinini kabul etmeyerek Yahudilerin amansız düşmanı oldular.

F. YAHUDA KRALLIĞI

Yahuda Krallığı Hz. Süleyman'ın soyundan gelen Rehoboam, Abiya, Asa ve Yehoşofa adındaki krallar tarafından yönetildi. Fakat bu devlet kesintisiz bir şekilde İsrail krallığı ile çarpışıyor, çoğu kez de yeniliyordu. Yahuda kralları İsrail krallığına devletine karşı durabilmek için önce Asur devletinden yardım istediler ve buyruğu altına girdiler. Fakat İsrail Krallığı'nın yıkılmasından sonra yeniden bağımsızlıklarını kazanmaya çalıştılar.

Yahuda kralı Hizkiya, Asur Kralı Sanherib'in himayesi altına girmeyi kabul etmiş ve onun sayesinde vergi vermek şartıyla krallığını devam ettirebilmişti. Bir süre sonra Mısır Firavunu'ndan yardım görebileceği ümidiyle baş kaldırdı. Sanherib ordusuyla Filistin'e gelerek Mısırlıları bozguna uğrattı, Yahuda krallığını yağmalamaya başladı. Küçük şehirlerin tümünü aldı ve ikiyüzbin kişiyi hayvan sürüleriyle birlikte Asur diyarına götürdü. Kudüs surları müstahkem değildi; duvarlarında bir çok gedik vardı; onun için Kral Hizkiya Asur Kralı'ndan af talebinde bulundu. Üçyüz talant gümüş, otuz talant altın vermek şartıyla affa mazhar olabildi.³⁴

Tamamen tahrip olmaktan kurtulan Yahuda Krallığı bir asırdan fazla hükümdarlığını sürdürdü. Asur hükümdarları bu devleti tarih arenasından yok etmediler. Fakat Kildaniler yeni bir devlet kurunca Babil ve Mısır hükümdarları karşılıklı savaşa tutuştular. Yahuda toprakları düşman ordularının yol güzergahı üzerinde bulunuyordu. Kral Yoşiya Mısır ordusunu durdurmaya çalıştıysa da savaş alanında öldü, oğlu da esir düştü.

Mısır ordusu Keldan ordusuna yenildi. Yahuda kralı önce Keldanilerin boyunduruğu altına girerek yaklaşık üç yıl vergi verdi. Fakat sonra Mısır Firavunu'nun yardımına güvenerek vergi vermekten kaçındı. Bunun üzerine Babil ordusu gelerek Kudüs'ü ablukaya aldı. Mısırlılar yerlerinden kıyıdamadılar. Şehir teslim oldu. (M.Ö.597) Kildaniler, Yahuda kralını, eşini ve bütün ileri gelenleri, on bin kişiyi bulan savaşçıları marangozları ve çilingirleri Asur diyarına götürdüler. Yahuda ülkesinde fakirlerden başka kimse kalmadı.³⁵

³⁴ II. Krallar: 18/13-17. Talant= Tartı birimi. 1 Talant= 58941.00 gram. Bkz. Kitab-ı Mukaddesi Tartılar, ölçüler ve paralar cetveli.

³⁵ II. Krallar: 23/28-30, 24/1-18

Kildaniler tarafından tahta oturtulan Kudüs'ün yeni kralı Tsedekiya başlangıçta Keldanlılara bağlı kaldıysa da daha sonra halkın emel ve duygularına uymaya mecbur oldu; Mısır Firavun ile anlaştı. Bunu haber alan Nabukadnezzar (Buhtunnasır) büyük bir ordu ile gelerek ülkenin her tarafını yakıp yıktı, Kudüs'ü kuşattı. Yahudiler tam bir cesaretle savunmaya çalıştılar. Kudüs bir buçuk yıl dayandı. Şehirde ekmek kalmadı. Buna rağmen kuşatma altındakiler teslim olmak istemediler. Sonunda Keldanlılar surda bir gedik açtılar. Artık direnişe dayanamayan Yahudi savaşçıları geceleyin kralları ile birlikte kaçtılar. Kildaniler onları takip ettiler. Tsedekiya yakalandı. Nabukadnezzar, bedbaht kralı huzuruna getirtti.

Önce oğullarını ve halkının önderlerini gözleri önümde öldürttü. Tsedekiya'nın gözlerini oydu ve onu tunçtan zincirlere vurularak Kudüs'e girdi. Hükümdarlık sarayını, mabedi, şehri yaktırdı ve surları yıktırdı. Mabede bulunan altın, gümüş ve tunç eşyanın hepsini Kildaniler alıp götürdüler. Baş rahip, ibadethane korumaları, kralın danışmanları ve şehrin eşrafından altmış kişi idam edildi. Geri kalan eşraf ise Keldan ülkesine götürüldü(M.Ö. 588).

Keldan ülkesine götürülen Yahudiler öteki toplumlar arasında topluca yaşayarak dinlerini koruyabildiler. Bu durum yaklaşık yetmiş sene sürdü. Buna "Babil Esareti" denilir.³⁶

Koreş (Keyhüsrev) Babil'i zaptettiğinde İsrailoğullarının ülkelerine dönmelerine ve ibadethanelerini yeniden inşa etmeye izinli olduklarına dair bir ferman yayınladı. Buhtunnasır'ın Süleyman mabedinden aldığı altın vazoları ve diğer eşyaları iade etti.

İsrailoğullarının sadece bir kısmı bu izinden yararlandı(M.Ö.536). Hemen hepsi Yahudi olmak üzere 42.360 kişi Kildanistan'dan döndü. Yahuda ülkesini harabe ve ıssız bir halde buldular. Kudüs harabelerinde ve civardaki köylerde yerleştiler. Beytül Makdis'i yeniden inşaya başladılar. Birinci yılın sonunda mezbah tamamlandı, bütün halkın katıldığı yeni ibadethanenin temel atma töreni düzenlendi. Halk mutlu ve sevinçliydi. Ancak ihtiyarlar ve rahipler eski ibadethanenin daha büyük olduğunu düşünerek ağlıyorlardı.

Yahudilerin isyan etmek ve vergi vermemek için Kudüs'ün surlarını yeniden inşa etmekte olduklarının Filistin halkı tarafından ileri sürülmesi üzerine İran Hükümdarı inşaatın durdurulmasını emretti. On beş yıl sonra Yahudiler, Darius (Dara) döneminde inşaatı yeniden başladılar. Vali durumu hükümdara haber verdiğinde ise Dara, inşaatın engellenmemesi emrini verdi.

İbadethanenin tamamlanmasından sonra İsrailoğulları Ruhani Liderlerin yönetiminde yaşadılar. Ancak Yahudiler artık küçük bir topluluktu. Öyle ki, sadece Ruhani liderlerle Beyt-ül Makdis'in hizmetlileri Yahudi toplumunun sekizde birinden fazla idi. Orduları yoktu. İran hükümdarının fakir ve güçsüz tebaası idiler.

³⁶ Bkz. II. Krallar: 25/1-21

G. DİN

İsrailoğulları Tevhid esasını benimsemişlerdi. Tanrı'ya “Yahve” veya “Yehova” derlerdi. Varlıkların yaratıcısı olan Allah, bütün insanlar arasından İsrailoğullarını ayırmış “seçkin millet” yapmıştı. İsrailoğullarının büyük atası olan Hz. İbrahim'e çocuklarının ve torunlarının gökteki yıldızlar ve denizdeki kumlar kadar çoğalacağı sözü ve müjdesi verilmiştir. Hz. İbrahim'in torunları ilahi emirle Mısır'a gittiği gibi, Hz. Musa da yine ilahi emirle İsrailoğullarını Mısır'dan çıkarmıştır. Mısır'dan çıkan İsrailoğulları Cenab-ı Hakk tarafından Hz. İbrahim'in nesline va'd edilen “Arz-ı Mev'ud”a “Va'd olunmuş topraklar”a yerleşmişlerdir.

Hz. Musa, Tur dağında peygamberlik görevini alıp ilahi emirleri halkına bildirdiği zaman, halkın liderleri bu emirlere uyup ona itaat edeceklerine söz vermişler ve dosdoğru yoldan ayrılmadıkça İsrailoğullarının kuvvet ve mutluluğa erişeceği konusunda ilahi va'de mahzar olmuşlardır. İsrailoğulları buna “Ahd-Sözleşme” demişlerdir. Daha sonra, Yahudiler, Babil esaretinden dönünce bir ahidname yazıp milletin önünde okumuş ve hükümlerine uyacaklarına dair yemin etmişlerdir.

Finikeliler, Suriyeliler ve Asurlular gibi Sami ırktan olan milletlerin her biri bir ilaha tapınır ve onu sadece o millete has bir ilah sayarlardı. İlahlarını görülen bir cisim ve genellikle de insan veya hayvan şeklinde tasavvur ederek diğer milletlerin ilahlarının da varlığını kabul ederlerdi. Musa şeriatı putlara tapınmayı yasakladı. Vacib-ül Vücut olan Allah'ın tüm kainatı yarattığını, Cenab-ı Hakk'tan başka ilah olamayacağını, diğer milletlerin ilahlarının putlardan ibaret olduğunu ortaya koydu. Bir başka ifadeyle Tek Allah inancını korudu.

Hz. Musa Tur'da iken İsrailoğullarının üç gün süreyle elbiselerini ve bedenlerini yıkayıp temizlemelerini, üçüncü gün dağın eteğinde toplanmalarını emretmişti. Dağın üzerini, şimşek çakıp gök gürlemesi ile birlikte bir bulut kaplamış bir duman sarmıştı. Dumanın içinden nurani bir direk belirmiş ve dağ tümüyle sarsılmıştı. Bunu gören İsrailoğulları kendilerinden geçerek güçsüz düşmüşlerdir.

Hz. Musa meydana gelen bu dumanın içine girerek aracısız Allah kelamını işitmiş ve on emri içeren levhaları alarak çıkmıştır. Tevrat on emri aynen şöyle ifade ediyor:³⁷

“Seni Mısır diyarından, esirlik evinden çıkaran Allah'ın Yehova benim.”

1.Karşımda başka ilahların olmayacaktır.

2.Kendin için oyma put, yukarıda göklerde olanın, yahut aşağıda yerde olanın, yahut yerin altında sulara olanın hiç suretini yapmayacaksın; onlara iğilmeyeceksin; ve onlara ibadet etmeyeceksin. Çünkü ben, senin Allah'ın Rab, benden nefret edenlerden babalar günahını çocuklar üzerinde, üçüncü nesil

³⁷ Çıkış: 20/1-18.

üzerinde, ve dördüncü nesil üzerinde arayan, ve beni seven ve emirlerimi tutanların binlercesine inayet eden kıskanç bir Allah'ım.

3.Allah'ın Rabbin ismini boş yere ağza almayacaksın. Çünkü Rab kendi ismini boş yere ağza alanı suçsuz tutmayacaktır.

4.Sebt gününü takdis etmek için onu hatırında tut. Altı gün işleyeceksin ve bütün işlerini yapacaksın. Fakat yedinci gün Allah'ın Rabbe Sebtir. Sen ve oğlun ve kızın ve kölen ve cariye ve hayvanların ve kapılarında olan garibin hiçbir iş yapmayacaksın, çünkü rab gökleri, yeri ve denizi ve onlardan olan bütün şeyleri altı günde yarattı ve yedinci günde istirahat etti. Bunun için Rab, Sebt gününü mübarek kıldı ve onu takdis etti.

5.Babana ve anana hürmet et, ta ki, Allah'ın Rabbin sana vermekte olduğu toprakta ömrün uzun olsun.

6.Katletmeyeceksin.

7.Zina etmeyeceksin.

8.Çalmayacaksın.

9.Komşuna karşı yalan tanıklık etmeyeceksin.

10.Komşunun evine tama etmeyeceksin. Komşunun karısına, yahut kölesine, yahut cariyesine, yahut öküzüne, yahut eşeğine, yahut komşunun hiçbir şeyine tama etmeyeceksin.”

Bu on emre, Tevrat'ın ilk beş kitabında yazılı daha birçok hüküm eklenmiştir. Bu hükümler, ibadetleri ve ayinleri, özel günleri vesaireyi belirledikten başka, kişilerin özel hayatlarına, nikaha, aileye, hakkın kullanım yetkisine, cezaya, yönetime, sağlığın korunmasına, yiyecek ve içeceklerle, ilaçlara ait detayları kapsamaktadır. Tümüyle dini, medeni, cezai, siyasi bir kanun hükmündedir.

İşte bu dini hükümlerin hepsine birden “yasa” denilmiştir. Bu yasalara İsrailoğullarının hepsi uymamıştır. Ancak çok az bir bölümü Hz. Musa'nın yasasına bağlı kalmıştır. Diğerleri ise çevrelerindeki milletlerin tanrılarına tapınmışlardır. Öyle ki, bölünmelerinden sonra Yahudi toplumunun en büyük kısmını oluşturan İsrail Devleti krallarının çoğu putperest idi. Hz. Musa'nın yasasına sadece küçük Yahuda Devleti'nde uyulmuş ve bu yasa Yahudilerin dini olmuştur. Daha doğrusu, Hz. Musa'nın yasası bir Yahudi milleti teşkil etmiştir. Cenab-ı Hakk'a itaat etmeyen İsrail halkı Filistin'de yaşayan ve sami ırktan olan öteki komşu milletlere karışmışlardır. Ancak Musa dinine uyan Yahudiler ayrı bir millet halinde kalmışlardır.

Kudüs'ün tahribinden kısa bir süre önce Yahuda devletinde yasa yayınlanmış ve herkesin ona itaat etmek zorunda olduğu bildirilmiştir.

Baş kahin (Hilkiya), o zaman henüz genç olan kral Yoşiya'ya kanun kitabını Beytül Makdis'de bulduğunu söylemiş; hükümdar kitabı okutturmuş, içeriğini anlayınca ilahi gazaptan korkarak şehir halkını Beytül Makdis'te toplayıp, kitabı halka okuduktan sonra ilahi emirlere itaat edeceklerine dair

yemin ettirmiştir. Bundan sonra diğer milletlerin tanrılarına tapınılmasını engellemek için Baal mezbahını, Astarte putunu, kamus dağlarında yapılmış olan mabetleri, Moab tanrısını ve Amon İlahını yıkıp yok etmiştir. Güneş tanrısına vakfedilen atları yaktırması, Baal kahinlerini tanrıların mezbahları üzerinde kurban ettirmiştir (M.Ö. 621).³⁸ Ancak Babil esaretinden sonra ve özellikle de Ezra döneminde (M.Ö. 458) Musevilik şimdiki şeklini almış, İbranice yazılmış mukaddes kitaplar derlenerek genel durumuyla şimdi elde bulunan Tevrat'ı meydana getirmiştir.

O zaman İsrailoğullarının ne kralı ne ordusu ne de milleti vardı. Yahudiler İran hükümdarına bağlı kahinleri tarafından yönetilen fakir ve sefil küçük bir topluluk idi.

H. İBADET

Hız Davut zamanına kadar İsrailoğullarının dini ayinleri ve törenleri oldukça sade idi. İndirilen Levhaların içinde saklandığı bildirilen ve “Şehadet Sandığı” veya “Ahid Sandığı” adı verilen kıymetli ağaçtan yapılmış bir sanduka takdis edilirdi. Ahid Sandığı, Cenab-ı Hakk ile İsrailoğulları arasındaki sözleşmenin timsali sayılırdı. Hz. Davud Ahid Sandığını yeni başkente taşımış, Hz. Süleyman da Beyt-ül Makdis'i inşa ettirince tabut buraya nakledilmiş, bundan sonra Beyt-ül Makdis ibadet merkezi olmuştur.

Mabed surla çevrilmişti. Surdan geçildiğinde önce herkese açık olan bir dış avluya üç kapıdan girilirdi. Buraya “Cemaat Avlusu” denilirdi. Buradan iç avluya üç kapıdan girilirdi. Kahinlere ve mabed hizmetlilerine ait olan bu avluya “Kahinler Avlusu” adı verilmişti. Kurbanlar burada kesilirdi.

“Tunç Havuz” da burada idi. Bu; 2.60 metre yüksekliği, 3.25 metre genişliği ve 8 metre kalınlığı bulunan iri bir tunç leğen olup, üçer üçer dört gruba ayrılmış tunçtan yapılmış oniki öküz üzerine oturtulmuştu. Kahinler gerek temizlenmek için gerekse kurban bıçaklarını yıkamak için bu havuzun suyunu kullanırlardı.

Mabed iç avlunun sonunda idi. Buraya girmek için önce üzerleri işlemeli 13 m yüksekliğinde, başlıkları nar resmi ile süslü iki tunç sütun arasından büyük kapıya ulaşılır, sonra da asıl mabede girilirdi. Duvarlar iri taşlardan yapılmıştı. Bu duvarlar; çiçekler ve Ebu Cehil karpuzu yaprakları ile süslü, yaldızlı erz ağacından yapılmış kaplamalarla örtülü idi.

Bina dört renkli ve nakışlı büyük bir ipek perde ile birbirinden ayrılmış iki odadan ibaretti. Aziz denilen birinci odada yedi kutsal alametten Buhurdan, Yedi kollu şamdan ve sofra bulunurdu. Kahinler ayinlerini burada icra ederlerdi.

Debir veya Azizler Azizi adıyla anılan ve öncekinden daha küçük olan ikinci oda ise gizli bir ibadethane idi. Buraya senede bir gün sadece Başkahin girebilirdi. Ondan başka hiç kimse giremezdi. Hz. Süleyman “Ahid Sandığı”nı buraya koymuştu. “Ahid Sandığı”nın bir kaide üzerine konulmuş olması

³⁸ II. Krallar: 22/8-20; 23/1-20.

muhtemeldir. Tabutun iki ucunda altın levhalarla kaplanmış ve yabani zeytin ağacından yapılmış iki kulpu bulunuyordu.

Mabedin korunmasıyla görevli Başkahinin emrinde ayinleri yapmakla yükümlü birçok kahin vardı. Bunlar mabedin suru içinde otururlar ve halkın mabede getirdikleri sunulardan birer pay alarak geçinirlerdi.

Öteki şehirlerdeki ibadethaneler kaldırılmadı. Fakat İsrailoğulları arasında dini ayinler için Kudüs Mabedine gelmek adet oldu. O zamana kadar ülke içinde dağınık bir halde yaşayan Kahinler, Beyt-ül Makdis'in çevresinde yerleştiler. Bunlara –Hz. Yakub'un oğlu Levi'nin soyundan oldukları için- Levililer denilmiştir. Ruhani görevler babadan oğula geçtiği için yavaş yavaş Mabedin yanında, sırf kahinler ve mabed hizmetlilerinin oturduğu bir mahalle oluştu. Bunların başlıca görevleri ayinleri icra etmektir.

İsrailoğullarının ibadeti özellikle dua okumak ve kurban kesmekten ibaretti. Tanrı'dan bir şey isteyen, yahut Allah'a şükretmek arzusunda bulunan bir Musevi, Tanrı'nın nasıl hoşnut edileceğini anlamak için mabed kahinlerine baş vururdu. Kurbanın kesilmesi işini bizzat kahinler üstlenirlerdi. Buhurdanda buhur yakarlar; öküzleri ve koyunları avluya getirerek keserlerdi. Kan suya akardı. Sonra, hayvanın yağını, bazen de etini mihrapta yakarlardı. Kurban yerine ekmek veya turfanda meyveler de sunulabilirdi.

Belirli günlerde büyük ayinler yapılırdı. O zaman bütün halk mabed önünde toplanırdı.

Mısır'dan çıkışın anısına "Hamursuz bayramı (Pesah)" yapılırdı. O gün her aile bir kuzu keser ve kuzunun kanını evinin kapı yanlarına sürerdi. Geceleyin mayasız ekmekle, kuzunun eti yenir ve güya yola çıkılacakmış gibi elde bir baston, ayakta durulurdu. Elli gün sonra Tur-ı Sina'da On Emr'in inişi hatırası içinde "pentecôte" denilen "Gül Bayramı" yapılırdı. Hasat zamanı yapılan "Kamış" veya "Çadır" bayramında, çölde çadırlarda oturulduğunun anısına sekiz gün süreyle herkes evinin dışında yeşil yapraklarla örtülmüş çadırlarda otururdu. Özetle, haftanın bir günü Tanrı'ya ibadete ayrılmıştı. O gün hiçbir iş yapılmazdı.

I. İSRAİLOĞULLARI PEYGAMBERLERİ

İsrail ve Yahuda Krallıklarının iki asır boyunca uğradıkları istilâlar, yenilgiler İsrailoğullarını çok fazla şaşdırtmıştı. Öyle ki; bazılarının inancı sarsılmış: "Niçin Allah'ımız Yehova bizi düşmanlarımıza karşı savunmuyor?" diye soruyorlardı. Bazıları da İsrailoğullarının Tanrısının öteki milletlerin tanrılarından daha güçlü olmadığı kanısına varmışlardı. Bunlar, galip gelen milletlerin Tanrılarına, Suriyelilerin tanrıları olan Baal ve Astarte'ye Güneşe, Ay ve yıldızlara tapınmaya başladılar. Bazıları ise; "Yehova diğer tanrılardan daha güçlüdür. Kavmini savunmaması veya savunmak istememesi, bize karşı kızgın oluşundandır. Bu kızgınlığı gidermek için Yehova'nın hoşuna gidecek şeyler yapmalıyız" diyorlar ve Kudüs'e gidip öküzler kurban ediyorlar, buhurlar yakıyorlar, kâhinlere ürünlerinin onda birini veya nakdi hediyeler verip oruç

tutuyor, üstlerine başlarına kül sürüyorlardı. Buna rağmen felaketler birbirini izliyordu.

Halkı hak yola davetle görevli olarak çeşitli zamanlarda ortaya çıkan Nebilerden İsrailoğulları nazarında en çok ün kazananlar İlyas (İlya), Elyasa (Elişa), Yunus, İşıya, Hezekiel, Yeremya, Daniel ve Üzeyir (A.S.) dir. Kur'an-ı Kerim'de isimleri anılan Hz. Davud ve Hz. Süleyman ile Zekeriya ve Yahya (A.S.) da İsrailoğulları peygamberlerindedir. Hatta Hz. İsa bile İsrailoğulları peygamberlerindedir.

Musa ve Harun (A.S.)dan sonra İsrailoğullarının ilk peygamberi olan Hz. İlyas M.Ö. dokuzuncu asrın ortalarına doğru Kral Ahab'ın saltanatı döneminde İsrailiye Devleti'nde halkı Baal'e tapınmaktan vazgeçirmek için öğütlerde bulunmuş, sonunda semaya yükseltilmiştir.

Tevrat'ta peygamberlerden olduğu belirtilen ve Kitabı Eski Ahit'e dahil edilen Amos, (M.Ö.) 750 yıllarında çobanlık yaptığı köyden İsrail Devleti'ndeki Beyt-el'e gelerek halka hak yoldan sapmamalarını öğütlemeye başlamıştır. Halk Liderlerine demiştir ki: “Yontulmuş taştan evler yaptınız. Fakat onlarda oturamayacaksınız. Güzel bağlar diktiniz, fakat onların şarabını içemeyeceksiniz. Çünkü cinayetlerinizin çok ve suçlarınızın ağır olduğunu biliyorum. Ey salihî sıkıştıranlar, rüşvet alanlar, ve kapıda yoksulların hakkını saptıranlar! ... Kötülüğü değil, iyiliği arayın ki yaşayasınız ve böylece Rab, orduların Allah'ı, dediğiniz gibi sizinle beraber olur. Kötülükten nefret edin ve iyiliği sevin ve kapıda hakkı pekiştirin. Belki Rab, orduların Allah'ı Yusuf'un bakiyesine lütfeder.”³⁹

İsrailoğulları; züht ve takvanın dini ayin ve merasimleri yerine getirmekten ibaret olduğuna inanmıştı. Amos, bu inancı düzeltmek için şöyle söylemiştir:

Cenab-ı Hakk buyuruyor ki: “Bayramlarınızdan nefret ediyorum. Onları hor görüyorum ve bayram toplantılarınızdan hoşlanmıyorum. Yakılan takdimelerinizi bana arzetseniz de razı olmayacağım. Ve besili hayvanlarınızdan selamet takdimelerine bakmayacağım. İlahilerinin gürültüsünü benden uzaklaştır. Çünkü santurlarının ahengini de dinlemeyeceğim. Ancak hak sular gibi ve adalet kuvvetli ırmak gibi aksın.”⁴⁰

Bilahare İsrailoğulları Devleti çöktüğü sırada Yahuda Krallığı'nda İşıya ortaya çıkmış, kırk yıl halka, kahinlere, krala va'z-u nasihatta bulunarak onlara hatalarını saymış ve başlarına gelecek felaketleri haber vermiştir. İbadetin ayin ve kültlerden ibaret olmayıp erdemli hareket etmek olduğunu söylemiştir.

Tanrı şöyle buyurmuştur: “Kurbanlarınızın çokluğunun bana ne yararı var?! Koçların yanıklarından, besili hayvanların yağlarından bana gına geldi. Boğaların, koyunların, tekelerin kanından hoşlanmıyorum. Ayaklarınızla mabedin çevresini kirleterek huzurumuza gelmenizi sizden kim istiyor?! Artık

³⁹ Amos: 5/11-16.

⁴⁰ Amos: 5/21-25.

boş yere takdimeler getirmeyiniz. Buhurlarınızdan nefret ediyorum. Ay başlarına, sebtlere cemaatlerin toplanmasına dayanamıyorum. Büyük bayram bile fisktır (yüktür).

“Elleriniz kanla doludur. Yıkanınız, paklanınız. Kötü fiillerinizi gözlerimin önünden kaldırınız. Kötü iş işlemeyi terk ediniz. Hayır işlemeyi öğreniniz. Adaletle bağlanınız. Mazluma hakkını veriniz. Yetimin hakkını koruyunuz. Dul kadını savununuz. O zaman günahlarınız kırmızı gibi kızıl da olsa yine kar gibi beyaz olacaktır.”⁴¹

İşaya, Cenab-ı Hakk’ın Yahudileri, günahlarına ceza olarak Asurlulara teslim edeceğini ve bunların Kudüs’ü alacaklarını söylerken, bununla birlikte bir süre sonra İsrailoğullarına iyi günlerin doğacağını da haber vererek şöyle demiştir: “Rab Sion dağında ve Kudüs’te bütün işini tamamlayınca kalbi kibirle dolu olan Asur Kralını cezalandıracaktır.” Orduların Rabbi olan Yehova böyle buyuruyor: “Ey sen, Sion’da oturan kavimim! Asurludan korkma. Mısır’ın ettiği gibi sana değnekle vursa da ve sana karşı sopasını kaldırsa da. Çünkü çok az bir zaman sonra, sana karşı olan gazabım sona erecek ve öfkem onların helakine yönelecek.”⁴²

“Yesse’nin kütüğünden bir filiz çıkacak ve onun kökünden bir fidan meyve verecek, onun üzerinde Rabb’in ruhu yerleşecek. O, fakirlerin davasını adalet üzere çözecek, dudaklarının üfürmesiyle kötülerini öldürecek. O zaman kurt kuzu ile beraber bulunacak, kaplan oğlak ile birlikte yatacak. Dana ile arslan yavrusu beraber dolaşacak ve bir küçük çocuk onları güdecek. O gün Davud’un nesli kavimler için bayrak gibi olacak. O gün Rab (Yehova) elini tekrar uzatacak. İsrail sürgünlerini dünyanın dört köşesinden toplayacaktır.”⁴³

İşaya’nın bu va’di üzerine Yahudiler Kudüs’ün kat’i tahribinden sonra da ümit ve cesaretlerini kaybetmemiş İsrail devletini yeniden kuracak ve bütün Yahudileri Arz-ı Mukaddes’e götürececek Mesih’i beklemişlerdir.

Bir asır sonra Kildaniler, Yahuda Krallığı’nı tehdide başladıkları zaman, Yeremya ortaya çıktı. Yeremya özel bir günde mabedin avlusuna girerek orada toplanmış olan halka, “Cenab-ı Hakk böyle buyuruyor: Eğer beni dinlemez, kanunuma itaat etmezseniz bu mabedi Şilo mabedi gibi yıkacağım. Ve bu şehirde artık ahali kalmayacaktır...” demiştir. Bunun üzerine Yeremya’yı yakalamış ve öldürmek istemişlerse de kavmin önderleri tarafından kurtarılmıştır. Bir süre sonra Babil Kralı’nın oğlu tarafından komuta edilen Kildani ordusu gelmiştir. Yeremya omuzlarında bir boyundurukla halk arasına çıkmış ve kral Yehoyakim’e Kildaniler’e itaat etmesini tavsiye etmiş ve şöyle söylemiştir. “Allah buyuruyor ki: Eğer bir kavim boynunu Babil Kralı’nın boyunduruğu altına koymak istemezse onu kılıç, kıtlık, veba ile

⁴¹ İşaya: 1/11-20.

⁴² İşaya: 10/12, 24-27.

⁴³ İşaya: 11/1-16.

cezalandıracağım ve mahvedeceğim. Babil Kralına hizmet etmeyiniz diyenlere inanmayınız. Çünkü onlar size yalan yere peygamberlik ediyorlar.”⁴⁴

Kral, Yeremya'ya hiddetlenerek idam ettirmek istedi. Fakat Yeremya kaçtı. Buhtunnasr Kudüs'ü kuşattığında şehirden çıkmak istedi. Fakat yakalanarak dövüldü ve hapishane avlusunda tutuklandı. Buna rağmen orada diyordu ki, “Allah şöyle buyuruyor: Bu şehirde kalan mahvolacaktır. Kildaniler'e teslim olmak için çıkan sağ kalacaktır. Çünkü bu şehir Babil Kralı'na teslim edilecektir.”

Önde gelen bürokratlar kral Tsedekiya'ya giderek: “Bu adamı öldürmek gerek. Zira askerlerimizin ve bütün halkın cesaretini kırıyor” dediler. Kral da Yeremya'yı onlara teslim etti. Onlar da kendisini hapisanenin içinde su bulunmayan bir sarnıca attılar. Yeremya çamura düştü. Açlıktan orada ölecekti. Kralın hizmetçilerinden biri kendisine acıdı ve ipe onu yukarı çekmek için izin aldı. Tsedekiya gizlice Yeremya'yı yanına çağırarak fikrini sordu. Yeremya dedi ki:

“Eğer Kildani liderlerine teslim olursan hayatta kalacaksın ve şehir kurtulacak. Aksi halde Kildaniler şehri yakacaklar. Sen de kaçamayacaksın.”⁴⁵

Şehrin yıkılıp yakılmasından sonra Yeremya ülkesinde kalmış ve Kuds-ü Şerif'in enkazı üzerinde şu meşhur mersiyesini söylemiştir:

“Ah!... bir zamanlar halkı o kadar çok olan bu şehir, şimdi nasıl da yalnız, تنها duruyor. Vaktiyle milletler arasında azametli olan şehir şimdi bir dul gibidir. Siyon yolları matemdedir. Zira bayramlarına hiç kimse gelmiyor. Kapıları viran olmuş, kahinleri ah-u figan ediyorlar. Zira Allah onu günahlarının çokluğu nedeniyle sıkıntıya soktu. Bu harabe şehir diyor ki: Ey yolcular! Hepiniz bana bakınız. Başıma gelen dertler gibi dert var mıdır?!... Allah bütün savaşçılarımı ve yiğitlerimi mahvetti. Dünyanın tüm kralları ve dünyada hiç kimse düşmanın Kudüs kapılarından içeri girebileceğine imkan ve ihtimal vermezdi. Eyvah bize, zira günah işledik.”⁴⁶

Bununla birlikte Yeremya bu cezanın son bulacağını da bildiriyor ve diyor ki, “Allah buyuruyor: Bir gün gelecek ki Davud'un torunu kral gibi hüküm sürüp, adalet dağıtacaktır.”

Kalde bölgesinin çeşitli şehirlerine esir olarak götürülen Yahudiler yarım asırdan fazla orada kaldılar. Dinlerini koruyor, peygamberler tarafından haber verilen iyi günlerin gelmesini gönül rahatlığı içinde bekliyorlardı.

Esaret döneminde zuhur eden Hezekiel ve Daniel (A.S.) halkı teselli etmekten geri durmuyorlardı. Hezekiel (A.S.) şöyle söylemiştir:

⁴⁴ Yeremya: 26/1-20; 27/8-16.

⁴⁵ Yeremya: 38/1-28.

⁴⁶ Yazar bu pasajı “Yeremya'nın Mersiyesi” nden özetlemiştir. Bk. Yeremya'nın Mersiyesi, 1-5. bablar.

“Rabbin eli üzerime kondu. Ve Rab beni kemiklerle dolu bir ovanın ortasına götürdü. Bana: “Ey Ademoğlu bu kemikler dirilebilir mi?” dedi. Ben de: “Ya Rab Yehova, Sen bilirsin” cevabını verdim. Bana: “Bu kemiklere; ey kuru kemikler, Rabbin sözünü dinleyiniz diye söyle” dedi. Ben de böyle söyledim. Derhal bir gürültü işittim. Bir hareket meydana geldi. Sonra Rab bana: “Ey ruh dört yelden gel, bu ölüler üzerine üfle ki dirilsinler diye söyle” dedi. Böyle söyledim. Ruh onlara girdi. Onlar da dirilerek ayak üstü kalktılar. Kalabalık bir ordu oldu. Rab bana: “Ey Ademoğlu bu kemikler bütün İsrailoğullarıdır. Onlar, kemiklerimiz kurudu, ümidimiz kırıldı, biz mahvolduk diyorlar. Onlara de ki: “Rab Yehova şöyle buyuruyor: Ey kavmim ben kabirlerinizi açacağım, sizi oradan çıkaracağım, İsrail ülkesine götüreceğim.”⁴⁷

İsrailoğulları peygamberleri hayatları boyunca kahinlerin ve pek çok kralın karşısında yer almışlar ve mabeddeki ayinleri çirkin bulmuşlardır. Ancak esaretten sonra Yahudiler onların eserlerine saygı göstererek hepsini Eski Ahid’e dahil ettiler. İşte Musevilik tüm bunların bir araya gelmesinin bir ürünüdür.

⁴⁷ Hezekiel: 37/1-15.

Jewish People in Ali Rasadh's "Ancient History"

ABSTRACT

In this article we have simplified with some notes a part of Ali Rasadh's "Tarih-i Kadim" which is called "A Short Jewish History According to the Bible". In this section Ali Rasadh gives information about coming of Jews to Palestine with the Prophet Abraham; their emigration and establishment in Egypt in the time of the Prophet Joseph; their exodus from Egypt under the leadership of the Prophet Moses; and the successes of some Jewish tribes in their fighting with non-Jewish in the time of Joshua who became the leader of Jewish after the death of Moses. In addition to these informations, the author also deals with the lives of Jewish under twelve tribes in Palestine; the period of Judges and Kings; their division into two states such as Israel and Judah after the death of Solomon; their exile to Babil; and the various activities of Jewish Prophets in time of exile.

Key words: religion, history of religion, Jews, history of Jewish people,